

AUGUST TREBONIU LAURIAN ȘI DICȚIONARUL TEZAUR AL LIMBII ROMÂNE

dr., conf. univ. AURELIA HANGANU

BȘC „Andrei Lupan”

Articolul scoate în evidență contribuția lui August Treboniu Laurian la dezvoltarea limbii române în general și la elaborarea dicționarului academic al limbii române în particular. De asemenea, articolul face o excursie rezumativă în istoria creării Dicționarului – tezaur al limbii române.

Cuvinte-cheie: *lexicografie, dicționar, Academia Română, August Treboniu Laurian*

This article emphasizes the contribution of August Treboniu Laurian to development of the Romanian language in general and of the Romanian language dictionary in particular. The article also makes an excursus in history of creation of the Dictionary – thesaurus of the Romanian language

Keywords: *lexicography, dictionary, Romanian Academy, August Treboniu Laurian*

Mai puțin „mediatizat” decât colegii săi de „timp” și activitate, August Treboniu Laurian face parte din generația personalităților care au considerat ca sarcină primordială în activitatea lor culegerea și editarea surselor informaționale în special legate de istoria și limba românilor. Astfel, figura lui se conturează printre chipurile vremii ca una de factură enciclopedică, având o aplecare aparte pentru istorie și filologie. Deja în *Tentamen criticum*¹ formulase ideea necesității de

editare a izvoarelor istoriei românilor căci, înainte de a reproduce fragmente extinse din corespondența dintre papa Inocențiu III cu regele Ioanițiu,

---

¹ *Tentamen criticum* in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo Valachicae. Viennae, 1840.

Laurian precizează: «Nonnullas harum curiosarum epistolarum hic attingendi haud inopportunum fore judicavimus locum, quum praeterea paucis admodum notae sint, et magnum historiae propagent lumen»².

Atât reproducerea, cât și traducerea parțială a acestei corespondențe va constitui un prim aport al lui Laurian în domeniul filologiei. El a asimilat principiile cunoașterii limbii asemenea unei persoane educate în stil oriental, care se distinge prin tradiție filologică veche. În fapt, născut la 17 iulie 1810, Augustin Trifan (August Treboniu Laurian) se va afirma ca filolog, istoric, publicist, editor, om politic, unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848 din Transilvania. S-a numărat printre membrii fondatori ai Academiei Române (2 iunie 1867), a exercitat funcțiile de secretar general și președinte al Societății Academice Române și președinte al Secțiunii Literare (1867-1876).

Ajuns pe treptele de sus ale unei cariere academice, August Treboniu Laurian pornise din Sibiu, unde și-a făcut studiile secundare. Au urmat studiile de filosofie la Cluj, după care se înscrie pentru științele fizice, matematică și astronomie la Universitatea și Institutul Politehnic din Viena, apoi la Gottingen. Vorbea patru limbi „străine”: latina, germana, maghiara și franceza.

La sugestia lui Petrache Poenaru, în anul 1842, principele Alexandru Ghica al Munteniei îl cheamă pe A. Treboniu Laurian la București, pentru a-i oferi un post de profesor. Astfel, acesta va fi profesor de filosofie și limba latină la Colegiul "Sfântul Sava" din București. Mai târziu, în 1860 va reveni la București în calitate de profesor de istoria literaturii clasice la Universitate și efor al școlilor.

Participând la revoluția pașoptistă din Transilvania, suplimentar, redactează manifestele revoluționare ale românilor transilvăneni. În 1852 A. Treboniu Laurian pleacă în Moldova, la chemarea principelui acesteia, Grigore Ghica, devenind inspector general al Școalelor Naționale. În această calitate, a reorganizat învățământul din Moldova, a înființat școli, a introdus studiul obligatoriu al limbii latine, a întocmit manuale școlare de geografie și istorie, printre care și o *Istorie a românilor* în trei volume [a se vedea și 2].

Se numără printre membrii fondatori ai „Asociației Transilvania pentru cultura și literatura poporului român”, ASTRA, ajunge director al Școlii Superioare de Litere. În 1864 devine profesor de literatura română și este ales decan al Facultății de Litere a Universității din București. A fost primul decan al acestei facultăți și a ocupat funcția timp de optsprezece ani.

---

² Noi socotim a pune aici unele dintre acele epistole curioase scrise de o parte și de alta mai ales pentru că sunt cunoscute preaputător români și pentru că pot să aducă Istoriei mare lumină” [vezi și 1].

După demnitatea de deputat în Constituantă, A. Treboniu Laurian este ales secretar general al Societății Academice Române (viitoarea Academie Română). Este membru, apoi președinte al ASTRA, la Sibiu, iar în 1876 este numit director al Bibliotecii Centrale Universitare.

În activitatea sa l-a cunoscut pe Nicolae Bălcescu și împreună cu el inițiază prima revistă de istorie românească – *Magazin de istorie pentru Dacia*. Articolele acestei reviste promovează un punct de vedere naționalist privind vechimea, continuitatea și unitatea românilor din Transilvania, Moldova și Muntenia.

Este fondatorul și editorul revistei *Instrucțiunea publică* în care tipărește inclusiv studii de literatură greacă și latină. Este primul editor al cronicii lui Șincai, precum și autorul unei întregi serii de lucrări științifice și didactice: „Tentamen criticum in originem derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae” (Venna, 1840); „Cuvânt academic” (1845); „Brevis conspectus Historiae Romanorum in utraque Dacia de gentium” (1846); „Manual de filosofie”, A. Delavigne (traducere, 1846); „Manual de filosofie și de literatura filosofică”, W. Traug, Krug (traducere în comun cu Bălcescu, 1847); „Temișiana sau scurtă istorie a Banatului Temișian” (1848); „Die Romänen der Österreichischen Monarchie” (Venna, 1849-1851) în trei tomuri; „Istoria Românilor”, cu un supliment: „Despre măsuri” (Iași, 1853), în câteva ediții; manuale de geografie, cosmografie, educație etc. pentru diferite clase ale școlii primare (1854-1864) printre care și: „Elemente de cosmografiă pentru clasili primarie” (1859), „Elemente de istoria românilor pentru clasele primare” (1859), „Istoria românilor pentru gimnaziu” (1861); „Geografia modernă a Daciei” (1861); „Atlante geografic”, L. Bonfont (1868); „Harta Daciei Moderne” (1868); „Fastii consulari cu adaussulu faptelor memorabili: Suplementu la Istoria Romanilor” (1869); „Istoria Românilor din timpurile cele mai vechi până la zilele noastre, precesă de geografia modernă a Daciei” (1869) și altele [a se vedea și 1].

Promotor înfocat al curentului latinist, a reorganizat învățământul din Moldova și a introdus latina ca limbă obligatorie de studiu. A avut o contribuție semnificativă la formarea terminologiei filosofice în limba română.

Amintim că în anul 1861 Gh. Barițiu a întemeiat „Asociația pentru cultura și literatura poporului român” la Sibiu, în scopul de a realiza prin studii elaborarea operelor științifice. De aici s-a născut ideea constituirii și în Țara Românească a unei astfel de instituții culturale, ce s-a denumit apoi „Academia Română”. Ion Heliade Rădulescu, considerat primul președinte al Societății Literare Române, înființată prin Decretul Locotenenței Domnești nr. 582 din 1 aprilie 1866, a funcționat în fruntea celor 21 de membri aleși

din toate provinciile locuite de români, de la 6 august 1867–1 august 1870, în care interval de timp s-au elaborat actele de constituire ale înaltului for.

Cu numirea istoricului-filolog August Treboniu Laurian în demnitatea de președinte (de la 13 septembrie 1870, până la 14 septembrie 1878, deschizându-se a IV-a sesiune a Societății Literare Române), încep lucrările efective odată cu alegerea Comisiunii pentru elaborarea proiectului de *Dicționar al Limbii Române* și al *Glosarului* cuvintelor străine din vocabularul matern și a altor lucrări de gramatică și ortografie. Primul gând a fost înlocuirea alfabetului chirilic cu alfabetul latin. Protagonistii susțineau că limba română este corupțiunea limbii latine clasice, graiul roman vulgar, vorbit neîntrerupt în partea orientală a imperiului, deci îmbunătățirea ei ar fi posibilă dacă cuvintele străine întrebunțate în vorbirea curentă s-ar înlocui prin cuvinte latine. Așadar, noul dicționar avea ca scop eliminarea vorbelor de origine străină și înlocuirea lor cu cuvinte latine, fără însă a le impune [2, p. 38].

„Dicționarul limbii române” în două volume cu o continuare–glosar în al treilea volum a fost elaborat în colaborare cu Ion C. Massim, profesor la Sf. Sava între 1871 și 1876. Ca autori asociați se menționează Georgiu Barițiu și Iosif Hodoșiu. Dicționarul încearcă, în tradiția școlii ardelenesti, să purifice limba de elementele nelatine. Autorii dicționarului își descriu lucrarea astfel (în ortografia folosită de ei înșiși): „Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu si celle de origine indouiosa. Dupo insarcinarea data de Societatea academica romana”. Partea I, două volume mari de 1864 pagini, cuprinde numai cuvinte de origine latină, cele mai multe neintrate în limba română. Partea a II-a, este un glosar de 584 pagini, unde se află cuvintele de origine îndoielnică sau străină care, deși indispensabile comunicării, sunt propuse să fie eliminate. Este de fapt o lucrare considerabil de extinsă pentru acea vreme, de proporții apreciabile, încorporând circa 50 000 de mii de cuvinte. Ortografia este etimologică.

De la bun început, *Dicționarul* a fost dur criticat pentru latinizarea excesivă a ortografiei românești și pentru crearea unei române artificiale. I s-a imputat însăși ideea greșită că limba română, fiind de proveniență latină, toate cuvintele străine sau de origine îndoielnică trebuiesc eliminate din limbă, păstrându-i-se în acest fel puritatea; astfel a rezultat un lexic artificial, o limbă inutilizabilă în vorbirea obișnuită. Referitor la acesta, Marius Laurian susține: „Reformatorii graiului au făcut greșeala nesocotirii îndelungatei evoluții a importantului mijloc de comunicare între oameni, care au trăit în colectivitate mult timp alături de popoarele balcanice, sub influența slavă, dominația otomană și fanariotă, iar peste Carpați, în contact cu ungurii și populația germană. Cuvintele cuprinse în vocabularul românesc, fiind

adoptate, au evoluat odată cu formele sociale, cu greu se mai pot înlătura” [2, p. 38].

Amintim că acest dicționar este conceput după ce, în anul 1869, Timotei Cipariu tipărește gramatica și ortografia după programul Societății Academice Române. Laurian și Massim, prin Dicționarul și Glosarul lor elaborate timp de 7 ani, caută să-și realizeze ideile din „Tentamen criticum”.

Cu toate acestea, respectivul Dicționar al limbii române își are rolul și locul său în cultura și lingvistica (lexicografia) românească. Mai întâi de toate, odată cu implicarea profesioniștilor (așa cum erau Laurian și Massim), dispar „diletantismul și amatorismul lexicografic” [3, p. 26]. Apoi, dicționarul acesta a rămas mai bine de un secol singurul dicționar academic al limbii române în întregime terminat. Studiile fundamentale ale acestor cercetători au adus servicii reale în elaborarea gramaticii, morfologiei și a sintaxei limbii române or, fundamentul limbii române rămâne latin, adevăr de necontestat. Laurian, în fapt, a trasat bazele studiului limbii. Mai mult, respectivul Dicționar a fost utilizat pe larg la elaborarea dicționarelor ulterioare ale limbii române, inclusiv la scrierea Dicționarului tezaur / academic contemporan.

Dicționarul limbii române al lui Laurian și Massim, astfel cum a fost conceput, a fost revizuit încă din anul 1877, de o comisiune în frunte cu Al. Odobescu pe baze fonetice mai moderne. Forul academic preconiza începerea unui nou dicționar de amploare, care să reflecte starea reală a lexicului limbii române, pentru a satisface realmente necesitățile științifice, culturale și naționale românești. De aceea sarcina revine lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Sub îngrijirea lui, în anul 1887, a apărut „Etimologicum Magnum Romaniae”, literele *a* și *b* (în trei volume), operă care a fost continuată în 1897 de Al. Philipide, iar în 1906 de Sextil Pușcariu. Această variantă, știută și ca marele Dicționar academic, grație mării sale bogății lexicale, rezultată dintr-o concepție foarte largă în alegerea cuvintelor, a fost finalizată în anul 2010, după mai bine de un secol, în pofida numeroaselor vicisitudini și întreruperi [a se vedea și 4, p. 5]. Astfel, elaborarea dicționarului a cunoscut patru etape, între 1870 și 2010, reprezentând patru încercări, dintre care numai prima și ultima au fost terminate, chiar dacă toate ilustrează eforturi mari făcute de-a lungul unei perioade extinse de timp în vederea realizării acestui obiectiv. Este vorba despre *Dicționarul limbei române* elaborat de August Treboniu Laurian și Ioan C. Massim, în trei volume și cel început în anul 1906 sub conducerea lui Sextil Pușcariu.

Astăzi, varianta tipărită a *Dicționarului Limbii Române (DLR)* însumează în total un număr de 37 de volume apărute sub egida Academiei Române, totalizând 17 885 de pagini și înregistrând peste 175 de mii de cuvinte și variante. Prima parte a acestuia, cunoscută și sub sigla DA – *Dicționarul*

Academiei sau *Dicționarul lui Pușcariu*, a fost redactată și publicată între anii 1906 și 1949, sub conducerea efectivă a lui Sextil Pușcariu. Ea cuprinde literele A – L, publicate inițial în fascicole, apoi în cinci volume.

A doua parte este subintitulată *Serie nouă* și cunoscută sub sigla DLR. Ea a fost elaborată și tipărită între anii 1959-2010 sub conducerea redactorilor responsabili, academicienii Iorgu Iordan, Al. Graur și Ion Coteanu (1959-1991), Ion Coteanu (1992-1999) și academicienii Marius Sala și Gheorghe Mihăilă (2000-2010), cuprinzând literele M – Z încorporate în 23 de volume.

Astfel alcătuit, *Dicționarul Limbii Române* este un dicționar explicativ, istoric și etimologic, destinat mai ales specialiștilor. El înregistrează primele atestări ale termenilor și este ilustrat cu numeroase exemple din literatura beletristică sau de specialitate. Cele două părți ale dicționarului evidențiază diversitatea în unitate și continuitatea în cadrul unei lucrări de mari proporții redactată de numeroase persoane care au lucrat asupra aceleiași structuri de bază – o istorie a vocabularului românesc. Așa cum subliniază și ultimii coordonatori ai Dicționarului „prin însăși existența, dar mai ales prin valoarea și importanța lui, marele Dicționar ne situează în rândul țărilor de cultură și civilizație”; acesta constituie o „măreață catedrală a limbii române clădită la fel de trainic, ca și catedralele adevărate” [4, p. 10].

Referințe bibliografice:

1. DUMITRAȘCU, Katalin. A. T. Laurian și izvoarele istoriei românilor. *Analele Universității din Craiova. Ser. Științe filologice. Limbi și literaturi clasice* [online]. 2006, 3(1-2), 130-136 [citată 29 aug. 2012]. ISSN 1841-1258. Disponibil: http://cis01.central.ucv.ro/litere/activ_st/anale_lit_clasice/analele%20univ%20cv-limbi%20si%20literaturi%20clasice%20nr.%201-2.2006.pdf
2. LAURIAN, Marius. August Treboniu Laurian. *Conferințele Bibliotecii ASTRA* [online]. 2010, nr. 95 [citată 29 aug. 2012]. ISSN 1843-4754. Disponibil: <http://www.bjstrasibiu.ro/conferinte/laurian-95.pdf>
3. BAHNARU, Vasile. *Elemente de lexicologie și lexicografie*. Ch.: Știința, 2008. 307 p.
4. *Dicționarul Limbii Române*. Tom. I. București: Ed. Acad. Române, 2010. 716 p.